

Kvillar og lyf í Síðunni

**Böðvar
Guðmundsson**

BÖÐVAR GUÐMUNDSSON

Böðvar Guðmundsson fæddist árið 1939. Stúdent frá MR 1962 og Cand. mag. í íslensku 1969. Kennði íslensku við MH 1969-74 og MA 1974-80. Stundakennari við Leiklistarskóla Íslands 1981-83, lektor í Bergen 1983-87, en hefur helgað sig ritstjórnunni síðan. Verk hans eru m.a. ljóðabækur, leikrit og skáldsögur, þeirra þekktastar eru bækur hans um vesturfarana: *Hibýli vindanna* 1995 og *Lífsins tré* 1996 en með þeim vann hann hug og hjörta Íslendinga og hlaut fyrir þá siðarnefndu Hin íslensku bókmenntaverðlaun 1997.

Sögur úr Síðunni eru tengdar sögur úr íslenskri sveit um miðja síðustu öld.

Læknávisindin eru mér hulinn dómur en ég þekki marga lækna, frændur og vini og stjúpdóttir mín er læknir. Samt ætla ég ekki að skrifa neitt um þetta ágætisfólk, heldur að reyna að rifja upp heilsufar fólks í Síðunni um miðja síðustu öld, en þá byrjaði ég að taka eftir því sem var umhverfis mig. Ég byrja efst og fikra mig niður eftir fólki.

Hárið á fólki var svipað og í dag, nema hvað eldri konur gengu yfirleitt með fléttur, karlarnir voru þunnhærðir. Lús var næstum óþekkt en engu að síður voru gerðar varúðarráðstafanir við henni. Einu sinni í viku þvoði móðir mín okkur krökkunum um hárið úr grænsápulegi og kembdi okkur á eftir með fíntenntum og flugbeittum lúsakambi sem var hreinasta pyndingartæki. Hann var svo fíntenntur að engin lús slapp í gegnum hann. Það kom aldrei nokkur lús í leitirnar og ég verð að játa að enn þann dag í dag hef ég ekki séð lús. Á nágrennabæ bjuggu hagleiksbræður og þeir betrubættu lúsakambinn sinn, smíðuðu á hann sérstakan lúsadrepara. Það var þunn stálplata, klemma, sem lagðist að kambinum með sterkri fjöður. Klemmunni var haldið opinni meðan kempt var og kæmi lús í leitirnar var fjöðrinni sleppt og klemman lokaðist og marði lúsina í klessu. Þeir tóku ekki einkaleyfi á þessa uppfinningu sína, enda lúsina um það bil að hverfa.

Fyrir neðan hárið sitja augun. Mér finnst núna að margt gamalt fólk hafi verið rauðeygt og oft einhver vilsa í augnakrökum. Eldra fólk átti margt gleraugu, en það var talið nóg að fá sér gleraugu einu sinni á ævinni. Ég man eftir gömlum manni sem kom oft til okkar á jóladag og settist strax út í horn með jólablað Tímans í höndunum og gleraugu móður minnar á nefinu. Hans gleraugu voru fyrir löngu hætt að passa en þennan eina dag ársins komst hann í gleraugu sem hann gat lesið með. Það var mikill hátíðisdagur.

Færum okkur neðar. Margir karlar tóku í nefið og þurrkuðu tóbakstaumana í sérstaka nef-tóbaksklúta, sem ég síðar hef komist að raun um að eru danskir hálsklútar. Það sauð og kraumaði hátt í þessum tóbaksnefjum en ég man að mér var sagt að neftóbaksmenn fengju síður kvef en aðrir.

Og þá eru það tennurnar. Tannhirða var næstum engin. Margir karlar báru þó á sér tannstöngul, sem oftar en ekki var tálgaður leggur úr álftarfjöður. Flestar konur voru komnar með falskar tennur

upp úr tvítugu, karlar fengu þær seinna. Við tannpínu var aðeins eitt ráð og það var að láta draga úr sér tönnina. Læknisbústaðurinn var nokkuð langt í burtu og stundum kom lækurinn með mjólkurbílnum og þá sátu þeir sem eitthvað var að við brúsapallinn og biðu eftir lækningu meðan mjólkurbílstjórinn var að setja mjólkurbrúsann á bílpallinn eða sortera póstinn. Ég man eftir einum lækni sem var heljarmenni að burðum og margar sögur sagðar um ómælda krafta hans. Ein sagan var sú að hann notaði aldrei töng til að draga tennur úr fólki, það gerði hann með fingrunum. Margir karlmenn voru með brotnar tennur eða skörð. Átök og stymingar við skepnur enduðu oft með því að tennur hrukku. Tvo góða granna vissi ég um sem misstu tennur í stympingum við hrúta og sá þriðji var að koma heim úr kaupstað og hundur hans stökk upp í fangið á honum við heimkomuna með svo áköfum fagnaðarlátum að hann skallaði úr honum báðar framtennurnar. Ég hef sennilega verið orðinn tíu ára þegar tannburstar komu til sögunnar og tannkrem. Tannkrem þótti óskaplega gott á bragðið og ég man að maður stalst stundum til að reka tunguna í tannkremstúbuna án þess að nota burstann.

Fólk var oft með eymsli í hálsinum, kverkaskít, eins og það var kallað. Og krakkar með bólgna eitla og kirtla og hvað það nú heitir allt saman. Það þótti mikil heilsubót að láta taka kirtlana úr krökkum. Stundum var fólk líka með eymsli fyrir brjóstinu en það var ekki skilgreint nánar. Eldra fólk átti til að vera mæðið samfara brjósteymslunum en það var aldrei sett í samband við veilt hjarta. Hjartveikir voru þeir einir kallaðir sem voru kvíðnir og huglausir.

Og svo var það hryggurinn og árans gigtin. Hún gat nú reyndar farið um allan skrokkin, en verst var hún í bakinu. Þó finnst mér að gigtin hafi plagað karla og konur á ólíkan hátt, karlarnir voru skakkir og skældir af gigt í bakinu en konur meira í öxlum. Og margar konur kvörtuðu yfir handadofa.

Þá var einnig mikið talað um magasár. Það þótti skelfilegur sjúkdómur, ekki hvað síst vegna þess að þeir sem þjáðust af magasári máttu ekkert borða nema hænsnakjöt, og hænur lagði almennilegt fólk sér alls ekki til munns. Það voru skelfileg örlög að mega ekki borða neitt nema hænsni það

sem eftir var. Nokkur hræðsla var líka við garnaflækju og krökkum var bannað að rúlla sér niður brekkur því það gat flækt garnirnar. Þá var einnig nokkur uggur í fólki við botnlangabólgu og lagt ríkt á við krakka að gleypa ekki sveskjusteina því þeir voru sérstaklega vel fallnir til að setjast um kyrrt í botnlanganum og eyðileggja hann.

Og þá er komið að fótunum því um það sem er milli magans og fótanna var aldrei rætt. Það fólk sem var komið á efri ár þegar ég var krakki hafði slitið sínum barnsskóm fyrir daga gúmmístígvélanna. Barnsskórnir voru úr eltiskinni og um þann fótabúnað er lítið hægt að segja annað en að það er einhver verstí fótabúnaður sem þekkt hefur í heimsbyggðinni. Sæi maður beran fót á eldra fólk voru þeir yfirleitt afmyndaðir, hnýttir og skakkir, tærnar riðluðust hver á annarri, stóratáin oft þversum yfir allar hinar. Og margt gamalt fólk var þjakað af fótasárum sem ekki vildu gróa, bæði á lærum og leggjum. Flest fólk yfir fertugu gekk við staf ef það brá sér bæjarleið.

Og hvað gerði fólk svo sér til lækninga?

Á hverjum bæ voru nokkur meðul til daglegra þarfa, á sumum bæjum voru sérstakir meðalaskápar en á mörgum voru meðulin geymd í veggklukkunni. Helstu meðul sem ég man eftir voru sinkáburður að bera á auma húð, sár voru ýmist þvegin úr lísóli eða jöði. Jöðglas var til á hverjum einasta bæ og jöðið borið á skeinur með fjöðurstaf. Arnika, sem ég hef ekki hugmynd um hvað er, var borin á mar, asperín var tekið inn við höfuðverk,

víða voru til verk- og vindeyðandi dropar, en þá var ekki lengur hægt að fá þegar ég fór að muna eftir mér. En margir áttu leifar frá betri tímum. Mér hefur síðar verið sagt að verk- og vindeyðandi hafi verið hreint ópíum, hvað sem til er í því. En það þótti gott að lúra á þessum dropum og margir treindu þá fram yfir miðbik aldarinnar. Vaselín var einnig til á flestum bæjum en við aukinn kúabúskap leysti jógursmyrslíð það af hólmi. Mér var að minnsta kosti kennt að jógursmyrsl og vaselín væru eitt og það sama. Laxerolía var einnig til víða og það þótti oft gefast vel ef það var einhver pest í krökkum að láta þá laxera. Súlfaþýfum man ég einnig eftir, ekki hvað síst vegna þess að föður mínum tókst að lækna köttinn okkar af kattafári með súlfaþýfum.

Sums staðar lumaði fólk á heimatilbúnum áburði og grasaseyði, en það var sjaldgæft. Ég man eftir gömlum manni sem gaf okkur þriggjaþelaflösku fulla af gigtarmeðali sem hann sauð úr fíflaleggjum. Það var grængrátt á litinn og af því var sérkennileg, römm lykt. Það átti að bera á gigtina og var sagt að hefði undarlegan lækningamátt. Þegar ég komst á gigtaraldurinn var gamli maðurinn löngu dáinn og þriggjaþelaflaskan tæmd, svo ég get ekki talað af eigin raun.

Þetta held ég að hafi verið algengustu heimilismeðulin, en þau gætu verið fleiri, því við minnisleysi hefur ekki enn fundist neitt almennilegt meðal.